

Ляскович Т.В.

МАТЕРІАЛИ ФОНДУ 538 ЦДАВО УКРАЇНИ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ПОСТАЧАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УНР НА ПОДІЛЛІ (1919 р.)

У статті проаналізовано комплекс архівних матеріалів, які є необхідним та важливим джерельним потенціалом для вивчення процесу організації матеріально-технічного постачання та медико-санітарного забезпечення українського війська на території Поділля у 1919 р. За допомогою діловодної документації продемонстровано як проводилася робота по забезпеченню армії представниками різних ланок державної влади. Звернено увагу на заходи вищого військового керівництва для підсилення своєї боєздатності. Вказано на проблеми у лавах військовослужбовців, які перешкоджали якісному налагодженню апарату постачання.

Ключові слова: документи та матеріали, фонд 538, матеріально-технічне забезпечення, Армія УНР.

Міцним фундаментом кожної суверенної держави є її армія. Адже вона виступає запорукою успішного державотворення та гарантом її територіальної цілісності та незалежності. Яскравим прикладом цього стали події, що відбувалися під час визвольної боротьби українського народу 1917–1921 рр., адже боєздатність військових сил відіграла ключову роль у захисті республіки. Тому для сучасного українського істеблiшменту переосмислення 100-літнього історичного минулого має неабияке значення. Стратегія військового будівництва, яку виробили очільники Директорії, може стати у пригоді та дати чимало повчальних уроків для реформування та зміцнення сучасних збройних сил. Ця тема набрала особливої актуальності, оскільки військовослужбовці відстоюють державні інтереси на Сході України і підсилення їх бойової готовності, безперечно, має бути пріоритетним напрямком урядової політики.

У процесі дослідження запропонованої теми було опрацьовано і використано матеріали, які згруповані в описі 1 фонду 538 «Кам'янець-Подільський губернський комісар Української Народної республіки». У ньому зберігаються основоположні документи, за допомогою яких можна охарактеризувати комплекс питань, пов'язаних із різними аспектами матеріально-технічного забезпечення військовослужбовців. До них належать закони, накази, протоколи, доклади, офіційне листування, телеграми тощо.

Важливе значення з огляду на їх високе інформаційне наповнення мають закони, які

відображають діяльність вищих органів державної влади щодо покращення матеріального становища козаків. Так, в ухваленому Радою народних міністрів законі, від 30 липня 1919 р., розміщена інформація про загальнобов'язкове встановлення натуральної повинності з населення для забезпечення армії білизною. В юридичному документі чітко вказувався розмір повинності, оплата за комплект білизни, термін її виконання, дії при відмові віддавати речі, потрібні військовикам, а також органи на яких покладався обов'язок здійснення речової мобілізації [8, арк. 46–46 зв.]. Окрім одягу, уряд дбав також про забезпечення армії засобами перевезення. Про це свідчить нормативно-правовий акт, датований 23 серпня 1919 р., який регулював порядок здійснення «підводної повинності». У ньому мова іде про обов'язок населення доставляти відповідну кількість гужового транспорту [4, арк. 130–130 зв.].

Чимало цінної інформації зберігається в наказах, виданих вищим військовим керівництвом та повітовими комісарами. Так, ознайомлення із справою 68 «Накази та розпорядження Головної управи військ Української Народної Республіки по залозі м. Кам'янця-Подільського» дає можливість дізнатися про заходи, спрямовані на підвищення бойової спроможності бійців. Досить змістовний у цьому плані наказ підписаний військовим міністром Г. Сиротенком та начальником постачання П. Дурбаком 14 червня 1919 р. Із нього відомо, про вимогу створити при Подільській гу-

берніальній народній управі відділ військових заготівель. Поступово вони мали засновуватися і при повітових управах. Є відомості про порядок організації відділу, його обов'язки, а також вказівки для ефективного функціонування [6, арк. 74]. На початку червня у м. Кам'янці-Подільському під час здійснення маршу, армія була залишена велика кількість речей. Окремий наказ, виданий військовим міністерством 11 червня, зобов'язував усе населення, під загрозою суворої відповідальності перед законом, допомогти зібрати гарматне, інженерне та самохідне майно [6, арк. 49].

Розпорядчі документи також друкувалися з метою усунення незаконних явищ у лавах бійців. Військовим командуванням на чолі з отаманом О. Осецьким та начальником штабу Дієвої армії УНР А. Мельником 13 лютого і 10 червня видані накази про заборону командирам і козакам проводити самочинні реквізиції у цивільного населення навіть за термінової потреби [6, арк. 61; 5, арк. 43, 114]. Архівне джерело свідчить про розпорядження в.о. головного начальника постачання Бондаревського утворити закупівельні комісії в межах прифронтової зони для придбання харчів і фуражу війську. Звідси також дізнаємося про права, надані членам комісій, їх склад та ціни, встановлені для купівлі необхідних харчових товарів [8, арк. 47–47 зв.]. Зазначимо, що на місцевому рівні уряд УНР дбав не лише про матеріальний стан призваних до війська, а й про благополуччя їх родин. Показовим у цьому плані є наказ Ушицького повіткомісара Лазаренка нижчим ланам виконавчої влади про організацію допомоги сім'ям новобранців в процесі збирання врожаю та посівній кампанії [9, арк. 163].

Основну частину документів, що зберігаються у фонді 538, складають доклади повітових комісарів, очільників народних управ, представників інспекторату армії УНР. Найбільше відомостей про становище у повітах залишили комісари Кам'янецького повіту Я. Огородник та Д. Щуровський. У їх звітах можна знайти чимало цікавої інформації про результати діяльності органів місцевого самоврядування у справі постачання збройних сил [10, арк. 2 зв., 45–46]. В окремих з них видно, що військові частини допускали самовільні

реквізиції, примусові контрибуції та грабежі [10, арк. 8-9, 86-88]. Наповнені багатим фактологічним матеріалом рапорти Ушицького повітового комісара О. Лазаренка, який доносив про функціонування продовольчого відділу та його дії, спрямовані на поповнення харчового та матеріального резерву бійців. Представник повітової влади вказував також на причини незадовільного забезпечення війська УНР відкритими при управах установами. В першу чергу – це відсутність асигнувань, без яких виконати поставлені урядом завдання було неможливо [10, арк. 57; 11, арк. 23–24]. У налагодженні шляхів для задоволення потреб козаків предметами першої необхідності, чималу роль відіграла поведінка етапних комендатур. О. Лазаренко повідомляв про перевищення службових повноважень комендантами, які втручалися у справи адміністративного характеру, під виглядом розшуку зброї забирали у населення останній одяг та їжу. Це підривало довіру громадян до Дієвої армії УНР [10, арк. 41].

Велику цінність становлять рапорти Могилівського (Христич), Проскурівського (Верхола), Летичівського та Літинського повіткомісарів. Їх зміст охоплює широке коло питань, пов'язаних з характеристикою процесу постачання військовослужбовців у різних місцевостях української держави. Увагу привертають доповіді Верхоли про заснування у Проскурові осередку Червоного хреста та результати його діяльності для покращення медико-санітарного обслуговування козаків [9, арк. 11–11 зв., 53–54]. Іншими начальниками комісаріатів були зафіксовані факти: нестачі у війську обмундирування та харчів; небажання населення обмінювати набої на сіль і цукор; невиконання обов'язків щодо допомоги сім'ям новобранців [9, арк. 57, 144, 161, 181–181 зв.].

Для кращого розуміння основних компонентів механізму постачання військовиків варто ознайомитися з докладами губерніальних та повітових управ. Один із них повідомляє про заснування при губерніальній управі відділу військово-господарського постачання, який очолив Голобродський. У звіті досить детально з'ясовано напрямки діяльності та зазначено показники продуктивності відділу. Так, швейні майстерні випускали щодня для передачі на

фронт 100 пар черевиків [2, арк. 34–34 зв.]. Зафіксовано дані про заснування такого ж відділу в Ушицькому повіті, проте, за браком інформації, не відомо про результати його роботи [1, арк. 33]. Цікавим, на наш погляд, є донесення Ушицької повітової народної управи про медичну допомогу хворим та пораненим воякам улітку 1919 р. Голова установи рапортував про значну кількість заходів, здійснених місцевим самоврядуванням спільно з представниками військової влади для підтримки та зміцнення здоров'я військовослужбовців. Також зазначено кількість козаків, які отримували медичну допомогу в інших лікарнях околиці [1, арк. 32]. Подібна за тематикою, але відмінна за своїм змістом доповідь урядовця з особливих доручень при Подільському губерніальному комісарі Демченка, який у кінці серпня займався перевіркою військового шпиталю у м. Кам'янці-Подільському. Основну увагу службовець приділив огляду помешкань, кухні та пральні, а також умовам, у яких лікувалися бійці. У документі подано штати працівників закладу [3, арк. 64–66].

У архівному масиві зберігаються рапорти представників державного інспекторату про роботу волосних та сільських комісарів. Один з них, підписаний інспектором 9-ї пішої Залізничної дивізії 22 жовтня 1919 р., інформує про недоліки у виконанні службових доручень представниками влади на місцях та тиловими комендантами. Не належна поведінка останніх спричиняла перешкоди та труднощі у виконанні населенням урядових законів, які зобов'язували зібрати необхідний одяг та збіжжя для військовиків [11, арк. 16–16 зв.].

Широко представленим видом документів є офіційне листування. Це, зокрема, письмові відправлення вищих урядових інституцій та органів місцевого самоврядування. Їх ґрунтовний аналіз свідчить про заходи, спрямовані на зміцнення збройних сил та проблеми, які перешкоджали цьому. Так, у листі Міністра внутрішніх справ (далі–МВС) П. Христюка до губкомісара від 25 серпня 1919 р. йшлося про прийняття термінових дій для боротьби з хворобами і пошестями у військових частинах [3, арк. 84]. Письмові повідомлення свідчать

також про продовольчу кризу, яка розпочалася у м. Кам'янці-Подільському на початку червня після відступу більшовиків. Не оминула вона військові частини, які розташовувалися у місті. План вирішення цієї проблеми знаходимо у листі голови міської управи, адресованому губерніальному комісару [7, арк. 27]. У посланні губкомісара Поділля М. Кондрашенка, датованому 2 жовтня, представникам і очільникам влади у повітах, іде мова про важкі обставини, в яких доводилося згромаджувати хліб та інші продукти в селах прифронтової смуги [4, арк. 128].

Багатий фактичний матеріал зафіксований у телеграмах. Частина з них повідомляє про стан надання медичної допомоги козакам. У зверненні до голови губерніальної управи Приходька полковник Гончаренко інформував про відсутність лікарської допомоги, якої потребувало у Ярмолинцях 170 хворих та поранених козаків [3, арк. 33–34]. Цікавими є архівні документи про становище військових шпиталів та Червоного хреста у Могилеві-Подільському [3, арк. 104]. По телеграфу проводилися також важливі накази військового та загальнодержавного значення. Зокрема, у депеші Директорії УНР від 28 березня 1919 р. мова іде про задоволення продовольчих та матеріальних потреб республіканського війська та населення. Вказано яким чином мав відбуватися процес постачання та на які органи покладалася відповідальність за його виконання [5, арк. 86–89].

Отже, різні за типами та походженням документи фонду 538 ЦДАВО України характеризуються багатим фактичним наповненням, які сприяють кращому вивченню питань, пов'язаних з функціонуванням Дієвої армії УНР на території Поділля. Цінними у цьому відношенні є закони, накази, рапорти, кореспонденція, телеграми. За допомогою їх інформаційного ресурсу можна простежити комплекс заходів здійснених урядовими інституціями для покращення матеріального, харчового, медичного становища козаків, що сприяло підвищенні здатності збройних сил організовано та успішно виконувати бойові завдання, а також долати перешкоди у цьому процесі за участю самих військовиків.

Список використаних джерел:

1. ЦДАВО України. Ф. 538. Оп.1. Спр.32. 187 арк.
 2. ЦДАВО України. Ф. 538. Оп.1. Спр.33. 61 арк.
 3. ЦДАВО України. Ф. 538. Оп.1. Спр.51. 115 арк.
 4. ЦДАВО України. Ф. 538. Оп.1. Спр.53. 284 арк.
 5. ЦДАВО України. Ф. 538. Оп.1. Спр.54. 208 арк.
 6. ЦДАВО України. Ф. 538. Оп.1. Спр.68. 127 арк.
 7. ЦДАВО України. Ф. 538. Оп.1. Спр.75. 58 арк.
 8. ЦДАВО України. Ф. 538. Оп.1. Спр.83. 59 арк.
 9. ЦДАВО України. Ф. 538. Оп.1. Спр.89. 235 арк.
 10. ЦДАВО України. Ф. 538. Оп.1. Спр.90. 154 арк.
 11. ЦДАВО України. Ф. 538. Оп.1. Спр.116. 151 арк.
-